

COLL S'AVENC: APROXIMACIÓ A L'ESTUDI DEL RITUAL D'UNA NECRÒPOLIS D'INCINERACIÓ DE LA COMARCA D'OSONA

Miquel Molist
Walter Cruells
Dolors Buxó

El coneixement del ritual funerari caracteritzat per la incineració del cadàver com a tret diferencial d'uns contactes foranis (centroeuropeus) amb les poblacions de les terres de l'interior del nostre país (comarca d'Osona) ha presentat, de sempre, un important buit d'informació. Recordem que només les troballes mal documentades del Turó de les Mentides (Folgueroles)¹ i de les sepultures del Fugurull (Manlleu)², eren relacionades amb el món funerari d'inicis del I r. mil·lenni aC bé que en ambdós casos es tractava d'inhumacions.

La descoberta de la necròpolis de Coll s'Avenc (Tavertet, Osona) ha permès de documentar per primera vegada la presència del ritual de la incineració en aquestes àrees centrals catalanes, en els segles IX-VIII aC.

Aquest jaciment ha estat objecte d'unes excavacions sistemàtiques al llarg dels anys 1983-84, com a conseqüència d'unes troballes fortuïtes realitzades pel Sr. Jordi Sangles, veí de Tavertet³. En l'actualitat es troba en curs d'estudi tant pel que fa al material recuperat, com pel que fa a la interpretació cultural definitiva. Tanmateix ha estat ja objecte de diverses notes preliminars i parcials on s'avancen els primers resultats obtinguts⁴.

En el present treball voldríem incidir en aspectes relacionats estretament amb el món del ritual practicat així com en el conjunt de problemàtiques que han presentat tant la seva excavació com el seu posterior estudi. El procés metodològic d'excavació ha plantejat dos aspectes d'anàlisi diferents i complementaris. L'un a nivell global de la necròpolis pel que fa a la distribució espacial de les sepultures, la seva implantació respecte al medi ambient, etc, i l'altre «més precís» per determinar individualment les característiques de cada unitat sepulcral i la microexcavació de les sepultures. Així doncs, presentarem els resultats sintètics del procés d'excavació per seguir

amb una aproximació en relació a l'estudi del ritual específic de la incineració.

La necròpolis

El jaciment és situat en la vessant de migdia del Puig del Sauler (1.050 m) i al costat mateix del camí que porta de Tavertet a Rupit. En la seva vessant est es troba el «grau» de Tavertet format de calcàries i que domina, en part, la vall mitja del riu Ter. Aquest indret ha estat, de sempre, un lloc de pas, que enllaça la comarca d'Osona amb les comarques obertes al passadís costaner (Garrotxa, la Selva) i el Litoral.

Situada en una àrea plana i propera a d'altres de conreu en actiu, presenta una lleugera pendent vers el sud i vers l'est. Aquest fet ha estat possiblement un dels factors que ha influït en el procés d'important erosió així com la duresa climatològica de l'àrea. Per altra banda cal remarcar també que el jaciment fou afectat greument durant el procés de remodelació del camí que uneix Tavertet amb Rupit i que destruí totalment una àrea de quasi 45 m².

Les diferents campanyes d'excavacions arqueològiques han abastat una àrea total de 109 m² distribuïts en dues zones separades per una gran franja que fou afectada per les accions mecàniques de condicionament del nou camí. Aquestes dues zones —zona A, amb una extensió de 62 m² i zona D, amb 47 m²—juntament amb els sondeigs realitzats, ens ha permès d'estimar una probable extensió de la necròpolis en uns 200 m² (Figura 1). L'excavació ha posat en evidència un total de 24 sepultures que, conjuntament amb les localitzades en els moments dels treballs de condicionament del camí i de les restes desconegudes en les zones més alterades, permet determinar un nombre de 29-30 unitats d'enterrament (veure Fig. 1). La seva distribució espacial ens porta a distingir dues agrupacions. D'una part, al

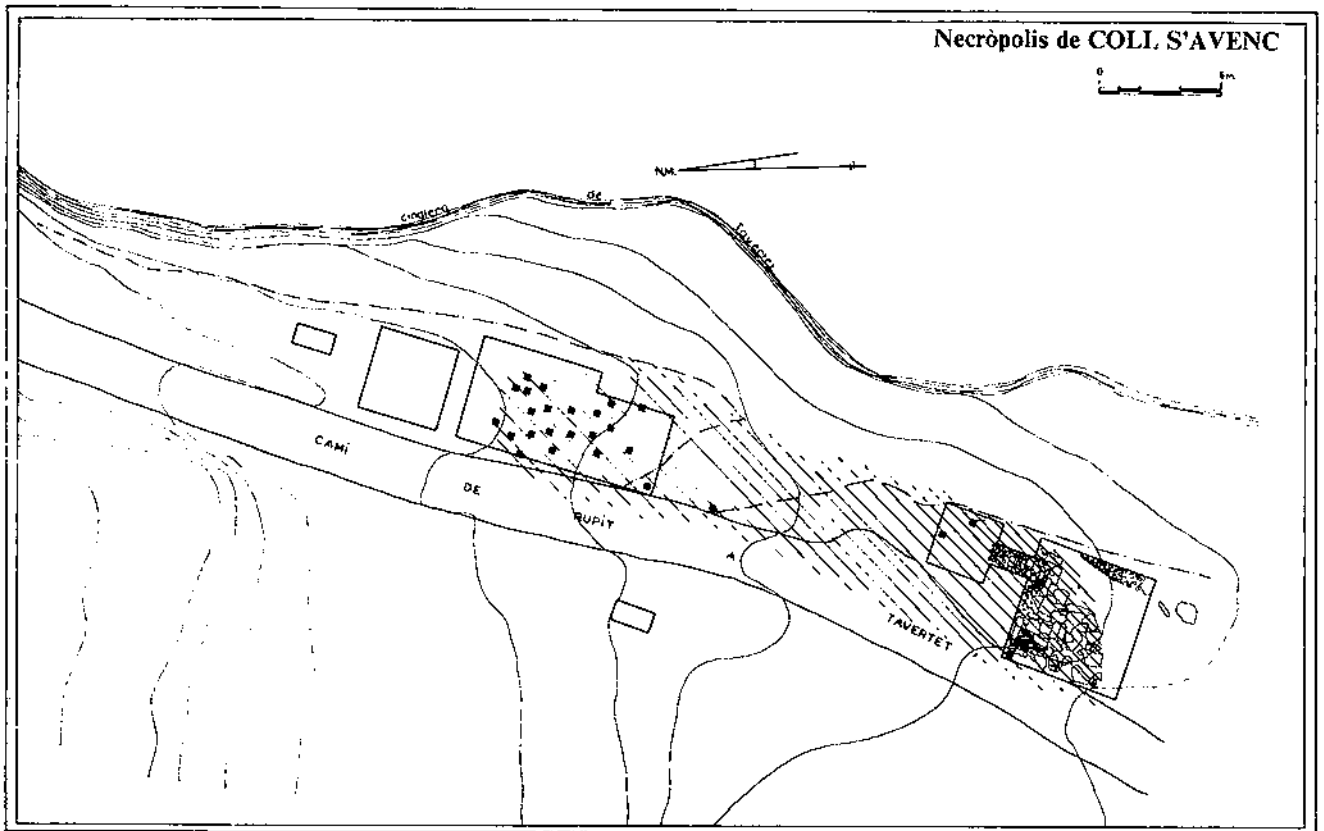

Fig. 1. Plànol topogràfic de la zona total excavada amb la extensió aproximada de la Necròpolis (zona ratllada) i amb la representació de les unitats d'enterrament (quadrat reomplert: excavació 1983-84; punt reomplert: troballes fortuïtes).

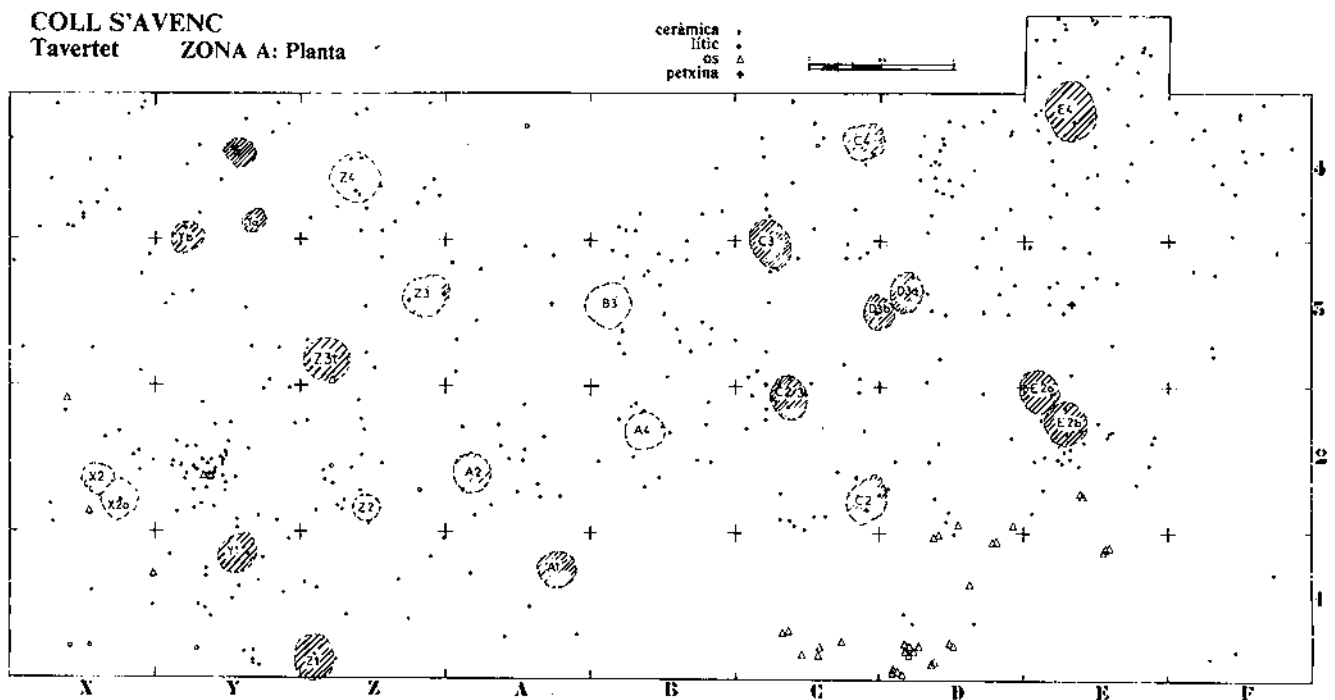

Fig. 2. Plànol de la zona nord (cala A) amb distribució espacial de les troballes.

sector nord es trobaren un total de 22 sepultures disposades de forma ordenada. D'altre part, al sector sud, a excepció de les sepultures que són la continuació de les precedents, es localitzaren un conjunt de quatre sepultures incloses en una complexa estructura de lloses i pedres i presentant una distribució més irregular.

En el primer grup, les unitats d'enterrament es troben seguint unes alineacions de direcció nord-oest, sud-est vers el nord-est, sud-oest. També és significatiu que les distàncies entre elles són constants essent les més freqüents de 0,90 a 1,20 m, tot i que es troben, però, en casos més aïllats, mides de 0,45 m i 1,50 m (veure Figura 2).

La distribució dels quatre enterraments inclosos en l'estructura de pedres és de difícil comprensió a nivell espacial. Cal remarcar que aquesta acumulació de pedres ha estat alterada per la construcció i adequació del camí pel costat oest. La falta de coneixement de l'estructura completa, doncs, en dificulta la interpretació global si bé documentem que la distribució de les quatre sepultures és totalment irregular.

Finalment volem fer notar que, a nivell global de la necròpolis, cap dels conjunts sepulcral es troba sobreposat a d'altres.

Les sepultures

A aquesta dualitat d'implantació en l'espai li correspon igualment una doble modalitat d'enterrament.

Fig. 3. Visió en extensió de les diferents unitats d'enterrament de la zona nord (cala A).

D'un costat, i corresponent al grup d'enterraments més nombrosos de l'àrea nord, trobem la simple fossa excavada de forma circular o lleugerament oval dins la qual es dipositaven una o diverses urnes. L'observació precisa d'aquesta fossa fou molt difícil durant els treballs de camp degut a la homogeneïtat del sediment

on es trobaven. Aquest, denominat en el curs de l'excavació, estrat IIA, era compost per unes terres granuloses molt compactes i d'un color marró fosc. Únicament el vas o vasos que formaven la sepultura, així com en alguns casos les restes òssies escampades que els envoltaren, ens permeteren de precisar la forma original i les dimensions, en general lleugerament superiors als vasos cineraris que contenien.

De l'altre costat —en l'àrea sud— les sepultures incloses en el conjunt de pedres es troben encaixades entre lloses verticals amb la part inferior envoltada d'un conjunt de pedres petites que semblen protegir-les i falcar-les.

Els vasos cineraris

Les restes procedents de la cremació del cadàver es troben dipositades, en els dos tipus de sepultures, en vasos cineraris majoritàriament recoberts amb un plat/tapadora. La major part d'aquestes sepultures contenia un sol vas, tret de tres casos en què se'n localitzaren dos.

Fig. 4. Detall de l'urna Z-3 on s'aprecia la decoració a base d'acanalats i el seu alt grau de deteriorament.

Aquests recipients ceràmics es trobaren en un estat de conservació molt defectuós com a resultat d'un procés múltiple d'erosió del jaciment. Aquesta erosió natural (combinació del pendent del jaciment i d'unes condicions climatològiques dures), així com les accions antròpiques que hi han tingut lloc, han permès que en diferents casos les urnes aflorin a nivell de carena en el sòl actual i en la totalitat de la necròpolis no es localitzés cap enterrament a una fondària superior als 0,18/0,25 m. Els elements ceràmics de pastes grolleres i acabats generalment cuidats són fabricats exclusivament a mà. Els plats/tapadora corresponen a vasos de forma senzilla i d'una morfologia molt homogènia, en forma de con truncat. Poden ésser decorats a l'interior amb acanalats amples i suaus o bé llisos. Els mitjans de premsió són rars, essent el més destacat la doble perforació

unilateral un cop cuita la peça. Pel que fa a les urnes, tenen un acabat cuidat a l'exterior i se n'han diferenciat dos grups morfològicament molt homogenis. El primer grup és format per vasos de forma bicònica amb carena a mig cos, arrodonida, i amb el coll lleugerament cònic. Dintre d'aquest mateix grup hi ha també formes més altes i amb cos globular. Les vores són exclusivament convexes amb bases planes i en algun cas amb un petit peu aixecat. El segon grup és constituït per urnes de boca ampla i el cos amb perfil carenat suau. Les vores són exvasades amb perfil rectilini o convex, i les bases planes o bé amb un petit peu.

La majoria d'urnes presenten una decoració abundant i variada, situada generalment a l'espatlla del vas i en alguns casos també en el llavi i al mateix peu. Els solcs acanalats són la tècnica més present i aquests es poden presentar com a únic motiu o bé combinant-se amb impressions (puntillats, oves...) o incisions. És corrent també la sobreposició dels dos casos; grups d'acanalats verticals sobre acanalats horitzontals que cobreixen tota l'espatlla del vas. En d'altres casos els solcs acanalats formen motius geomètrics —meandres—, i en d'altres rectangles tancats concèntrics, combinant-se amb línies de puntillats. En qualsevol cas, però, els motius decoratius dels vasos són individualitzats i mai no es repeteixen. La disposició d'aquests vasos a l'interior de la sepultura és homogènia en la globalitat de la necròpolis. En els enterraments amb una sola urna, aquesta apareix exclusivament en posició vertical i normalment coberta pel plat/tapadora. L'emplaçament d'aquest darrer element és variable i tant es localitza a la part superior, lleugerament inclinat vers l'interior, com en el fons de l'urna. Remarquem també l'absència de plat/tapadora en alguns dels enterraments, així com la inexistència de pedres o lloses retallades utilitzades com a element de coberta, procediment utilitzat en moltes d'altres necròpolis.

La disposició dels enterraments amb dos vasos cineraris és similar, amb les dues urnes dretes l'una al costat de l'altra, normalment a la mateixa alçada i tocant-se a nivell de la carena. La seva unitat com a enterrament ens ve indicada per una dispersió homogènia de restes òssies a l'exterior amb una concentració significativa en la zona de contacte.

Les restes òssies

Tenint en compte que la cremació del cadàver i la posterior dipositació de les restes en la urna cinerària constitueix un tipus d'enterrament secundari, l'excavació en extensió de la necròpolis intentà de precisar el lloc on es realitzarien les cremacions o «ustrinum». En cap indret de la zona excavada es localitzaren traces o testimonis de combustió que indiquessin aquesta funció.

Les restes de la cremació del cadàver eren

dipositades a l'interior de la sepultura i eren constituïdes generalment per petits fragments d'ossos de color blanc-gris, completament calcinats i amb un to característicament metàl·lic.

Durant el procés d'excavació de cada una de les unitats sepulcral, se'n documentà el reompliment format exclusivament per les restes òssies i el mateix sediment de l'àrea. No s'hi observaren restes de cendra ni carbons de la cremació del cadàver.

Segons la disposició de les restes òssies en les unitats sepulcral podem diferenciar tres variants. La més freqüent correspon a l'emplaçament dels ossos exclusivament a l'interior del vas. Aquests es localitzen normalment a la part mitja i baixa del vas; en d'altres casos, es troben tant a l'interior com a l'exterior tot envoltant l'urna al nivell de la carena i també en la part baixa. Les sepultures dobles són els exemples més il·lustratius d'aquest cas. En darrer lloc i amb menor freqüència, el grup de vasos cineraris que no contenen restes òssies.

Aixovar

Si entenem l'aixovar com l'element que reforça el caràcter de ritual que acompanya les restes del cadàver, a la Necròpolis de Coll s'Avenc, a part del vas cinerari, aquests elements són rars.

Pel que fa a restes metàl·liques, cal destacar la presència en la unitat sepulcral doble X2, d'una peça de bronze (possible sageta) de secció plana i truncada en un dels seus extrems, així com d'un anell. Ambdues peces foren localitzades a l'interior d'un dels vasos cineraris, i barrejats a la base amb restes òssies.

Fig. 5. Acumulació de lloses i pedres de la zona sud de la necròpolis entre les quals apareixen tres unitats d'enterrament.

En una altra de les unitats sepulcral situades en el sector sud (sepultura A4-A5), aparegueren també a l'interior del vas cinerari, juntament amb les restes òssies, dos fragments informes de metall. Cap

d'aquestes restes metàl·liques presentava deformacions ni senyals de combustió. En una sepultura es localitzà al fons del vas un rierenc de quars rosat de forma arrodonida (sepultura D3), i en una altra dos fragments de petxina (sepultura Z4).

Consideracions

En l'estat actual del coneixement del jaciment de Coll s'Avenc podem afirmar que es tracta d'una necròpolis de petita/mitjana extensió (200 m²), situada en una zona alta, tret que coincideix amb d'altres jaciments de la mateixa àrea i d'un mateix moment cronològic⁵, així com amb d'altres necròpolis sobretot de l'àrea de l'Empordà⁶. Per altra banda, l'àrea de la necròpolis ha estat utilitzada tradicionalment com a zona de pas, de la qual en queda com a prova la presència del «cami ral» a pocs metres de la necròpolis. Aquesta via natural localitzada en els altiplans que configuren la vall del Ter, permet suggerir una alternativa de pas que seguiria el curs encaixat del riu i que pot permetre d'interpretar la introducció del món de la incineració a la Catalunya Central (veure nota 1).

Aquesta situació privilegiada prop del cingle permet, d'altra banda, la seva visibilitat des de diversos indrets de l'àrea. Aquest és el cas del Pla del Castell, jaciment situat a la part nord-est d'una gran península, limitada per les cingleres que dominen la vall del Ter i molt pròxim al poble de Tavertet, en el qual s'hi han realitzat cales de prospecció i que malgrat l'alt grau de destrucció, permet de confirmar la presència d'uns nivells d'ocupació que van de l'Edat del Bronze Final fins al món clàssic. Un d'aquests moments d'ocupació sembla ésser contemporani al de la utilització de la necròpolis. En cas de confirmar-se aquesta relació, coincidiria amb les característiques de relació poblat/necròpolis presents en d'altres àrees geogràfiques del país: bona visibilitat del poblat respecte a les necròpolis i distància relativament curta entre ambdues.

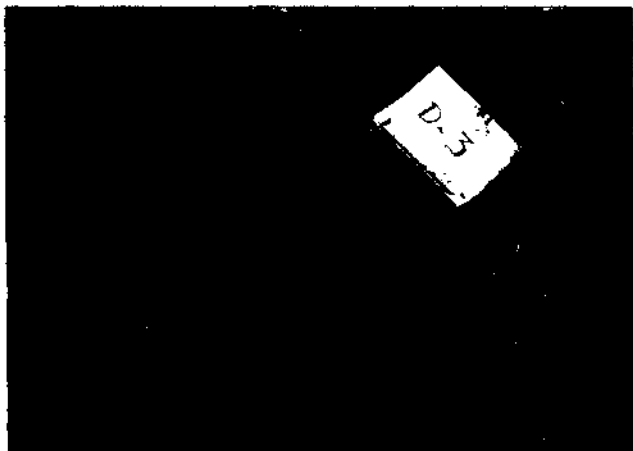

Fig. 5. Detall de la unitat d'enterrament, amb doble urna, D-3. En una d'elles i al fons un còdol.

Un dels aspectes més interessants a remarcar pel que fa les sepultures és la seva distribució espacial. La clara ordenació en l'espai de les diferents unitats i la regular separació entre elles sobretot a la zona nord, permet suposar primerament l'existència d'elements senyalitzadors peribles. Per altra banda s'hi observa igualment una voluntat precisa tant en l'ordenació com en la mateixa orientació de les sepultures respecte a uns eixos cardinals, possiblement relacionats amb un gest específic, la natura del qual ens és desconeguda. Un dels punts conflictius de la necròpolis és la interpretació de les quatre unitats sepulcral incloses en l'estructura complexa de pedres i lloses en relació a la globalitat del jaciment. L'explicació ve condicionada en principi per dues possibilitats: la pre-existència del conjunt lític a l'establiment de la necròpolis i que limitaria en l'espai la situació de les sepultures, i la construcció o modificació d'aquest conjunt com a conseqüència de la seva utilització sepulcral. Notem que a més de les diferències ja comentades d'aquest grup respecte als enterraments de la zona nord, trobem altres trets diferenciadors com són el major tamany de les restes òssies, etc. L'estudi en curs de diversos aspectes puntuals (repartició espacial, tipologia ceràmica, ...) així com l'aprofundiment en la cronologia interna de la necròpolis permetran un més ampli coneixement d'aquesta problemàtica.

A part de les sepultures ja descrites, en la resta de la necròpolis i englobant el percentatge més important d'enterraments, les fosses receptores de les urnes correspondria al tipus Ia de la tipologia proposada per E. Pons⁷ que és present en les necròpolis d'incineració amb una freqüència realment alta. Les dificultats ja esmentades en l'apreciació de la forma de la fossa foren constatades també en la necròpolis de Can Missert on, segons els autors, un cop les urnes estaven dipositades al fons d'un clot, aquest es reomplia altra vegada amb el mateix sediment⁸.

Les urnes cineràries, ja s'ha comentat, presenten una gran homogeneïtat morfològica si bé cal destacar la gran riquesa d'elements decoratius. Com sigui que el poblat del Pla del Castell és encara per excavar, i que d'altres jaciments amb una cronologia paral·lela han estat mal estudiats, desconeixem en l'actualitat quina seria la representació i la importància de les decoracions aquí presents. En aquest estat, doncs, del coneixement actual, no podem precisar si les urnes cineràries eren específicament constituïdes com a recipients funeraris o tenien també un paper funcional domèstic.

Les restes òssies⁹ encara en curs d'estudi que van associades a aquests vasos indiquen, per la seva morfologia (color blanc-gris, manca de part esponjosa, etc...), una forta cremació a alta temperatura, fet que dificulta les precisions antropològiques. Malgrat que no es pugui precisar el lloc de cremació, sí que podem afirmar que aquesta no es realitzava en l'àmbit

estricte de la necròpolis. D'altra banda el seu caràcter secundari ens és clarament indicat tant per la variabilitat pes/volum individualitzada en cada urna, com per la total absència de carbons i cendres a l'interior que indiquen una tria i neteja dels ossos del cadàver un cop la combustió total és ja acabada.

Per altra banda notem que els materials associats a un possible aixovar personal no presenten senyals d'haver estat sotmesos a la mateixa combustió que el cos, fet que suggereix la seva incorporació a l'urna en el moment de la disposició a la fossa.

La variabilitat en la distribució interna i externa dels ossos segueix, en general, les observacions realitzades en una gran part de les necròpolis d'incineració. Per altra banda, l'emplaçament en alguns casos a la part mitja i superior del vas, suggereix l'existència de possibles objectes d'un material perible (teixit, fusta...) i que han donat lloc a una lenta infiltració de sediment, com ho han establert els treballs de G. Grevin en d'altres necròpolis.

L'homogeneïtat de la major part de les sepultures i dels trets morfològics que les formen, el seu emplaçament concentrat i la seva ordenació, indiquen un desenvolupament unitari de la necròpolis, probablement en un espai de temps breu.

Voldríem acabar incidint tant en la importància de les observacions detallades en el decurs de l'excavació, com en les anàlisis que s'estan duent a terme amb la finalitat de poder obtenir unes aproximacions paleoetnogràfiques que, sens dubte, seran d'interès per a la interpretació cultural i social d'aquest grup, present a la necròpolis de Coll s'Avenc en l'Edat del Bronze Final III (segles IX-VIII aC).

ABSTRACT

Coll S'Avenc: A Further Study of the Funerary Ritual of a Cremation Necropolis in the Osona Area

The necropolis from Coll S'Avenc (Tavertet-Osona), which dates from the late Bronze Age III (IX-VIII BC) was excavated during the years 1983-84. The total area of the graveyard measures approximately 200 square meters of which 109 square meters have been excavated. A total of twenty-four grave units, three of which were double, were located. For the most part, the graves are simple, being shallow, circular or oval pits whose dimensions are barely larger than the urns which they contained.

This study attempts to take a close look at the cremation ritual present in the necropolis based on the observations made during the course of the excavations. Particular attention is paid to the spatial distribution of the graves, the cremation

process of the corpses and to the certain selection of the bone remains which are placed in a specific order in the grave units.

Miquel MOLIST i MUNTANYÀ

Walter CRUELLES i BANZO

Dolors BUXÓ i AUSIÓ

(Arqueòlegs del Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona)

NOTES

1. RIUS i SERRA, J. (1915-20); *El sepulcre del Turó de les Mentides (Folgaroles)*. A.I.E.C. VI, ps. 580-581.

2. GUDIOL, J. (1920); *Les primitives civilitzacions ausetanes*. Museu Episcopal de Vic, (velografat a mà), Vic.

3. MOLIST, M. (1982); *Aportacions al coneixement dels períodes Bronze Final-Primera edat del Ferro a la comarca d'Osona*. «AUSA», X, Vic., ps. 217-230.

4. MOLIST, M., CRUELLES, W., BUXÓ, D., ESPADALER, M. M. (1985); *Nota preliminar sobre la necròpolis de Coll s'Avenc (Tavertet. Osona)*, «CYPSELA», V, Girona, ps. 71-77.

MOLIST, M., CRUELLES, W., BUXÓ, D. (1984); *Una nova necròpolis d'incineració a la Catalunya central: Coll s'Avenc (Tavertet-Osona)*. Actes VIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Puigcerdà (en premsa).

MOLIST, M., CRUELLES, W., BUXÓ, D.; *La necròpolis de Coll s'Avenc (Tavertet-Osona)*. «Tribuna Arqueològica», Publicacions del Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona (en premsa).

5. Aquest fet es constata al *Turó del Montgros (El Brull)*. LÓPEZ, A. i ROVIRA, J. (1982); *L'assentament del Bronze Final del Turó del Montgros (El Brull-Osona)* a «AUSA», X, Vic, ps. 187-192. i també a *Puig Cebro (Roda de Ter)* MOLIST, M. (1982) ob. cit. nota 3.

6. PONS, E. (1982); *Les necròpolis d'incineració en el període entremig de l'Edat del Bronze a la del Ferro*, «CYPSELA», 4, Girona, ps. 91-101.

7. Vegeu nota 6 i PONS, E. (1984); *L'Empordà de l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro (1100-600 aC)*. Sèrie Monogràfica. 4. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona.

8. BOSCH-GIMPERA, P. i COLOMINES ROCA, J. (1915-20); *La necròpolis de Can Missert (Terrassa)*, A.I.E.C., Barcelona, ps. 582-586.

9. Estudi en curs a cura de J. Anfruns, A. Roca i A. Susini.